

a t a l a

OMP.6.

Espetxeratuak

Aurrekariak

Gure presondegiko biztanleria izugarri hazi da azken bi markadetan, zigor-sistema pixkanaka gogortzearen ondorioz, eta aldi horren azken laurdenean, ekonomia-krisiaren kariatz ezarritako ongizate-estatu berrikusteko politiken ondorioz. Bi faktore horien konbinazioa dela eta, kartzelaren funtzioak berriz zehazten ari dira, eta funtsezkoak izateari inoiz utzi ez ziotenak bakarrik geratzeraino: zigorra eta delitua prebenitzea; eta ez delitu guztia, baizik eta oso jazarpn penal hautakorren xede direnena.

Testuinguru horretan, Arartekoak esku hartu du kontraesana dagoelako legeak askatasunaz gabetzeko zigorrari esleitzen dion gizarteratzeko funtzioaren eta, egiatan, preso dagoen pertsona familia-, gizarte- eta lan-erreferentzietatik aldentzeak eragiten duen gizarte-kanporatzearen artean. Aipatu erreferentzia horiek ez izateak gizarte-bazterketa, pobrezia eta marjinazioa eragiten ditu, eta marjinazio horretan, ez kasualitatez, sortzen da gure kartzelak betetzen dituen delinkuentzia.

Hala, Espainiako kartzelako biztanleriaren profil nagusia osatzen dute atzeratutako inguruneetan bizi izan diren edo gizarte-bazterketako egoeran dauden familia-sistemetatik datozen, prestakuntza gutxi duten eta gaikuntza profesionalik ez duten 31 eta 40 urte bitarteko gizonak (%92 dira, eta emakumeak %8).

Azpimarragarria da osasun egoera txarra dutela, bai fisikoa (GIB-eramaileak dira, hepatitis...) bai mentala, eta aurten gai horri buruzko txosten berezi bat egin dugu.

Atzerritarrak kartzelako biztanleriaren %32 dira. Herrialdean bizitzeko baimenik ez duten pertsonak dira gehienbat. Kasu askotan, zailtasunak dituzte hizkuntzarekin eta ez dute inolako babesik kanpoan. Hori dela eta, bereziki egoera ahula bizi dute.

Halaber, emakumeak ere kolektiborik ahulenetako bat osatzen dute, oso gutxi izateak beren esku-hartzea baldintzatzen baitu eta baztertuak izatea errazten baitu: askatasunik gabeko emakumeak artatzeko giza baliabideak eta baliabide materialak hondarrak baino ez dira (Bizkaian, esate baterako, ez dago emakumeentzako modulurik Basauriko kartzelan). Gizonen espetxe-establezimenduetako modulurik txikienetan eta hornidura okerrenak dituztenetan sartzen dituzte.

Baldintza horietan, erakundeek gizarte-egoera ahuleneko kolektiboari arreta ematea sustatzea helburu nagusienetakoa duen erakundea den aldetik, Arartekoari arduratu egiten dio zigorra betearazteak bazterketa kroniko bihurtzea, arindu ordez. Beraz, preso eskubideen defentsa presoak gizartetik ateratzearen aurkako borroka bihurtzen da.

Aztertzen ari garen urtea amaitu zenean, 1.430 pertsona zeuden preso Euskal Autonomia Erkidegoko espetxeetan:

- 735 pertsona Arabako espetxean.
- 65 pertsona Basauriko espetxean.
- 330 Martuteneko espetxean.

2013. urtean, euskal administrazioek espetheen esparruan ematen dituzten hainbat zerbitzuekin lotutako egoeretan esku hartu dugu, funtsean osasunaren eta laneratze eta gizarteratzearen esparruan. Hala ere, arlo horretan jasotako kexa gehienak oraindik Eusko Jaurlaritzari besterendu ez zaizkion esparruei buruzkoak izan dira, hala nola lekualdatzeak, zigorrak, helmugak, graduz atzeratzeak, espetxeko abantailak ukatzea eta senideen bisitak.

Esparru horiek ez direnez Eusko Jaurlaritzaren eskumenekoak, ezin izan ditugu formalki izapidetu kexa horiek, eta hori dela eta, ez dugu garrantzitsutzat jo erreklamazio mota horiei buruzko estatistika-atal bat jartzea. Defentsa-bulego honen irizpidea da, ordea, kexaren funtsa egiaztatzen dugun orotan, eskatzen digunari gure eskuetan dagoen laguntza guztia ematea. Horrela egin dugu aurten ere, batez ere bi mailatan egin ditugun borondate oneko kudeaketan bidez:

- Batetik, **Eusko Jaurlaritzako Herri Administrazio eta Justizia Sailaren** aurrean, Zigor Betearazpenaren zerbitzuen bidez.
- Bestalde, espetxe horietako zuzendaritzen aurrean nahiz Barne Arazoetako Ministerioaren mende dagoen **Espetxeetako Idazkaritza Nagusiaren** aurrean.

Halaber, Espetxe-zaintzako epaitegiaren eta Gipuzkoako Probintzia Auzitegiaren laguntza izan dugu, kondenen likidazioaren kalkulari eta segurtasun-neurrien betetzeari buruzko arazoak konpontzeko.

1.

Kexarik aipagarrienak

Jarraian aurkeztuko ditugun kasuak aipatu ditugun maila guztietan egindako esku-hartzeen lagin bat izango dira:

1.1. Euskal Autonomia Erkidegotik kanpo eramatea gaixotasun mental bat duen preso bat

Jasotako kexa: Buru gaixotasuna duten pertsona eta senide elkarte Euskadiko Federazioko (FEDEAFES) presidentek erakunde honetara jo zuen, Arabako espetxean zegoen preso batentzako laguntza eskatuz. Preso hau Mansilla de las Mulaseko (Leon) espetxera lekualdatu zuten, gaixotasun mental larri bat izan arren, sortu zuen gertaera bortitz baten ondorioz. Bere erreklamazioaren oinarria zen presoaren erreferentziazko gizarte- eta familia-esparrutik urrun egoteak bere gizarteratzeko aukeretan, gaixotasunak baldintzatzen zituenean, ondorio negatiboak izango zituela.

Arartekoaren esku-hartzea: Kexa helarazi genion espetxeko zuzendaritzari, eta jakinarazi genion, gure ustez, erreklamatuak emandako argudioak kontuan hartzeko modukoak zirela. Izan ere, euskarri duen eta erreferentziazkoa den familia-inguruetatik urrun egotea kaltegarria bada preso ororentzat, arazoa larriagotu egiten da gaixotasun mentala duten pertsonen kasuan. Edonola ere, erakunde honen ustez zalantzan jartzeko modukoa da espetxeak irtenbide egoki bat bilatzea pertsona horiek egin ditzaketen delituei, preso horrek sortu zuen bezalako gertaera onartezinak aintzat hartu behar direla onartzeari utzi gabe. Beraz, ondorioztatu genuen komenigarria zela ahal zen guztia egitea pertsona hori bere familia bizi zen lekutik gertu zegoen espetxe batera lekualdatzeko, espetxean egon behar zuen aldian.

Espetxeko zuzendaritzak gertaera mota horiek Gaixo Mentalei Arreta Osoa emateko Programan (PAIEM) sartutako presoei eragiten dietenean neurriak hartzeko zer irizpideri jarraitzen dieten helarazi zigen. Era berean, adierazi zigen Tratamendu Batzordeak gertatu ziren baldintza guztiak aztertu zituela, sailkatzeko proposamena egin aurretik. Hala ere, graduaren berrikusketara joateko deia egin zigen. Azterketa horretan, Tratamendu Taldeak aintzat hartuko zuen espetxez aldatzeko eskaera.

Emaitza: Espetxeko zuzendaritzari adierazi genion nahiz eta preso bere gaixotasunagatik eta bere inguruetatik urrun egoteagatik mugatua egon eskaera hori aurkezteko, gure ustez, FEDEAFESen idatzia aintzat hartu behar zela xede horietarako, hain zuzen gertatu zen bezala, jakinarazi zitzaizkigun jarduketa-irizpideak kontuan izanda gizarte- eta familia-loturak hartzen zuen garrantzi berezia ikusita.

1.2. Arabako espetxean atarira ateratzeko orduak mugatzea

Jasotako kexa: Letradu batek Teixeiroko espetxean zegoen bezero preso baten kexa helarazi zigen. Preso hori aste batzuk lehenago Zaballako espetxean egon zen, amaren hiletara joan ahal izateko. Pertsona honek azaltzen zuenaren arabera, bai berari bai sartzeko-moduluetan zeuden gainerako presoei patioa ateratzeko eguneroko 4 orduak mugatu egin zitzaizkien egun horietako batzuetan, eta erabaki hori hartu zuten funtzionarioek ez zieten azaldu zergatik egin zuten.

Horrez gainera, presoak esan zuen, mugatze horiek zirela eta, ez zitzaieela uzten telefonoz deitzen, gauzak horrela horretarako patioan egon behar zenean. Halaber, aipatu zuen antzeko egoera bat bizi izan zuela hiru aste lehenago, Zaballara lekualdatu zuten beste parada batean, ama agurtu ahal izateko.

Arartekoaren esku-hartzea: Salatutako gertaeran inguruan borondateko oneko kudeaketak egin nahi izan genituen, etorkizunean gutxienez, txanda eta modulu guztietan patioa arazko orduetarako betetzen zirela ziurtatzeko beharrezko prebentzio-neurriak hartzen laguntzeko.

Espetxeko zuzendaritzak aitortu zigen, espetxean langile gutxi zeudenez, ezin izan zutela lehen graduan eta erregimen itxian sailkatutako presoentzako modulu ireki oraindik, eta horrenbestez, sartzeko-saileko gela okupatzen zutela. Era berean, jakinarazi zigen zenbait egunetan bideratze kopuru handi bat biltzeak berekin dakarrela egun horietan segurtasun-neurri bereziak hartzea sartzeko-moduluan. Arrazoi hori zela eta, jakinarazi zitzaigun, salbuespen gisa eta bideratzeek irauten duten bitartean, segurtasunari eta espetxeko erregimen-ordena egokiari eragiten ez badiote soilik uzten dela sartzeko-moduluko patioa ateratzen.

Neurri horrek patioa irteteko ohiko orduetarako eragin diezaioke, eta ez, esan zitzaigunaren arabera, preso bakoitzari dagozkion ateratzeko ordu kopuruari eta ateratzean telefono bidezko deiak egiteko aukerari. Edonola ere, esan zitzaigun patioa sartzeko kontrolatzeko sistema bat jarri zela abian, bai preso patioa ateratu den egiaztatzeko, bai zentzu horretan gerta daitekeen edozein gorabehera hautemateko.

Emaitza: Jasotako erantzunetik ondorioztatu genuen espetxeko zuzendaritzak neurriak hartu zituela, sartzeko-moduluko egoerak, nahiz eta langileen urritasunak eragindakoa izan, modulu horretan dauden presoei dagozkien patio ordu kopuruari ez eragiteko, baizik eta ordu kopuru horren banaketari eragiteko. Halaber, gure ustez, patioa sartzeko kontrolatzeko sistema berria lagungarria izango da zaintza-langileen jarduketa uneoro irizpide horietara egokitzen denaren bermeak sendotzeko.

1.3. Preso baten osasun-arazoak artatzea

Jasotako kexa: Arabako espetxeko preso baten emazteak Arartekora jo zuen, bere senarra zer egoeratan zegoen azaltzeko. Emakume honek esaten zuenaren arabera, bere senarrak nahasmendu eskizoafektiboa zuen, haluzinazioak zituen eta hitz egiteko gero eta zailtasun handiagoak. Emakume

honek esaten zigunaren arabera, bere senarrak narriadura kognitibo atzeraezina zuen, eta espetxean uneoro babes-pertsona bat zuen ondoan, suizidioa prebenitzeko protokoloaren zati gisa esleitu zitzaiona, bere burua lesionatzeko ahaleginak egin izan zituela kontuan hartuta.

Preso horren osasun-egoerari buruzko dokumentazioa ekarri zuen, eta espetxean ere aurkeztu zuela esan zigun. Dokumentazioa aurkeztu arren, oraindik ez zuen espetxeko osasun-zerbitzuen diagnostikorik, eta zerbitzu horiek tratamendu sintomatiko bat baino ez zioten ematen bere senarrari. Eta hala ere sintomak ez ziren arintzen, esaten zigunaren arabera, psikiatrak bisita gutxiegi egiten zituelako, une jakin bakoitzean, bere botika-preskripzioa gaixoa zegoen gogo-faserako egokiena izateko. Bere ustez, behar adina arreta ez izateak eta aurretik psikiatraren agindua jaso gabe botika aldatzeak gaixotasuna larriagotzea eragin zuten, presoaren bizitza arriskuan zegoela iristeraino, kontuan izanda zer historial zuen eta gaixoak bere komunikazioetan zer adierazten zuen.

Arartekoaren esku-hartzea: Espetxeko zuzendaritza eta [Euskal Osasun Sistema Publikoa-Osakidetzaren](#) laguntza eskatu genuen. Hasiara batean, ukatu egin zuen presoari emandako arreta nahikoa ez zenik eta adierazi zuen ez zegoela ados erreklamatzailerak aipatu diagnostikoarekin, esanez erreklamatzailerak ez zela harremanetan jarri presoari esleitutako psikiatrarekin eta ez zuela presoaren egoerari buruzko informaziorik eman. Familiak espetxeko agintariari eman zizkien txostenen eta mediku-ziurtagirien kopia bidali genizkion Osakidetzari, horietako batzuk Osakidetzaren zerbitzuek egindakoak. Kontuan izanda 2013. urtean espetxea jada gure osasun-sareko osasun-zentro bat zela, Osakidetzari adierazi genion dokumentazio horrek pertsona horren historialean sartuta egon beharko zukeela, eta eskatu genion ziurtatzeko presoak jasotzen zuen arreta eraginkorrak, bai eta botikan izandako aldatetok ere, bere nahasmendu mota zehazteko klinikoki egokiak diren probak oinarri izatea uneoro.

Emaitza: Bigarren errekerimendu horren ondoren, Osakidetzako arreta psikiatrikoko eta osasun mentaleko arreta zerbitzuek behar bezala jakinarazi zizkieten Arartekoari preso horri emandako arretan eragina izan zuten gorabeherak, bai eta jakin nahi izan genituen diagnostiko- eta jarraipen-alderdiak ere. Pixka bat geroago, erreklamatzailerak berriz jo zuen erakunde honetara, adieraziz hobekuntza igarri zuela bere senarrari emandako arretan, eta berariaz eskertuz esleitutako psikiatrak familiarekin eta konfiantzazko psikologoarekin adierazten zuen prestutasuna. Era berean, adierazi zigun oso eskertuta zegoela Txagorritxu ospitaleko kardiologia-zerbitzuan bere senarrak jaso zuen arretagatik. Hauteman zitzaion aorta-gutxiegitasun batengatik eraman behar izan zuten zerbitzu horretara.

Espetxeko osasungintza komunitatekoan sartzeko aipatu jarduketan esparruan, kasu horri jarraipena egiten jarraitu dugu, ziurtatzeko, kasu horretan nahiz beste edozeinetan, erregimen-betekizunek ez duela baldintzatzen Osakidetzak espetxean bere gaixoei eman behar dien arreta psikiatrikoaren edukia, bai bisiten maiztasuna ezartzeko askatasunari dagokionez, bai diagnostikoaren arabera egokientzat

lotzen duen tratamenduari eta botikari dagokionez. Era berean, gai horri buruz jardungo dugu espetxeetan osasun mentalari ematen zaion arretari buruz aurten argitaratuko dugun txosten berezian.

2.

Araudi- eta gizarte-testuingurua

Jarraian azalduko ditugun bi alderdiak lagungarriak dira hobeto ulertzeko, aztertzen ari garen urtean zehar, zer garrantzi hartu duen Arartekoak jarduera-esparru honetan egindako esku-hartzeak.

2.1. Espetxeetako errealitatea eta politika kriminala

Konstituzioaren aginduz, zigorrak betearazteko gure sistemaren legezketasunaren oinarria da estatuaren zigor-botere murrizteko funtzioa duela, Zuzenbide Penaleko eta Kriminologiako programa ilustratuko printzipioetara egokitzen duelarik: legezketasunarena, zigorren bihozberatasunarena, norberak egiten duenak, eta ez pentsatzen duenak edo adierazten dituen ideiek, gizarteari eragiten dion kaltearekiko erantzukizun proportzionalarena, zuzenbide penala bizikidetzaren ahalbideratzeko balioak eta baldintza materialak zaintzeko azken tresna izatearen printzipioa –eta hala ere, ez eraginkorrena–, eta zigorrak jartzeko arrazoia mendekua ez izatearen printzipioa, baizik eta delituak prebenitzeko eta gizarteratzeko duen gizarte-balioa.

Hala ere, gure politika kriminalean nagusi den eta bi zentzutan jarduten duen zigor-populismoaren ondorioz, printzipio horien helmen eraginkorra mugatuta dago:

- Batetik, espetxe-zigorraren baliabidea handituz, nahiz eta gizarte-gatazka handiagoak ez duen berekin ekarri bizikidetzako funtsezko balioen aurkako erasoak areagotzea. Horren ondorioz, eta 100.000 biztanleko 153 preso dauden ratio batekin, Espainiak Europako batez bestekoa bikoizten du, eta beste hainbat herrialderen aurretik dago espetxeko biztanleriari dagokionez, hala nola Frantzia, Italia, Erresuma Batua eta Alemaniaren aurretik. Aitzitik, Espainiako kriminalitate-tasak, 1.000 biztanleko 45 delitu ingurukoa denak (40,53 Euskadin), oro har beheranzko joera du duela 20 urtetik hona eta Europako hirugarren baxuena da¹.
- Bestalde, Lege Penalak zigortzen duen pertsona haute-mateko modua aldatzearen arrazoiketa ideologiko gisa, pertsona hori gizartekoa ez den norbait balitz bezala ikusteraino. Eskubideak, gizarteak gizarteko kideentzat soilik gordetzen dituenak, errespetatu behar ez zaizkion

¹ [European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics-2010.](#)

norbait bezala, ez eta gizarteratzearen eta laneratzearen bidez bazterketaren aurka borrokatzeko erabiltzen diren baliabideak ere. Gizarte-desberdintasuna areagotzen ari den testuinguru honetan, gero eta biztanleria-sektore handiagoek eskatzen dituzte baliabide horiek.

Baldintza horietan, espetzeak gizartea kontrolatzeko mekanismo den aldetik duen osasun ona bateragarria da, paradoxikoa badirudi ere, [Atenea Fundazioak](#) 2013. urtean argitaratu zituen datuek adierazten duten gizarteratzeko bertualtasun gabeziarekin: hiru pertsona presotatik bik berri ere delitu bat egiten du espetxetik ateratzen denean, eta presoek %13 adingabekoen zentro itxi batean egonda: egiatan, 20 urterekin espetxean egon diren hamar pertsonetatik zortzi beren bizitzan zehar gutxienez beste lau aldiz egongo dira espetxean.

2.2. Gizarteratzeko gizarte-baliabideen sareari emandako erakundeen babesaren argiak eta itzalak

Duela urte batzuetatik hona aditzera eman dugun bezala, euskal elkarte-ehundurak ezin ordainduzko lana egiten du gizarteratzearen eta laneratzearen esparruan, eta bereziki, espetxean sartzearen ondorioz gizartean baztertuak izan diren pertsonen gizarteratzean eta laneratzean. Zenbait programetarako diru-laguntzekin osatutako baliabide propioen bidez, erakundeek jarraipen eta babes pertsonalizatua eskaintzen diete askatasuna kendu zaien pertsonari, gutxienez gure esperientziaren arabera, espetxe-sistema emateko gai ez dena.

Hori dela eta, ohartarazten aritu gara programa horien finantziario publikoaren murrizketak zer ondorio izan ditzakeen, bai justiziari dagokionez, espedienteen eta prozesu judizialen saturazioari eta tratatzeari dagokionez, espetxeko biztanleriaren areagotzeari dagokionez, eta zigortutako eta preso sartutako pertsonen egoeraren larriagotzeari dagokionez.

Urtean zehar, gure esku-hartzeari esker, hainbat lankidetzata-hitzarmen egin dira Eusko Jaurlaritzako hainbat sailen artean edo Eusko Jaurlaritzaren eta administrazio orokorren, foru-administrazioen eta tokiko administrazioen artean. Hitzarmen horiek baliabide eta programa horietako batzuk, bizitegiak nahiz bizitegiak ez direnak, ixtea eragotzi dute. Hala ere, bat baino gehiago itxi behar izan dira finantziario faltagatik, eta erabiltzaileen kalterako izateaz gain, espetxei eta euskal auzitegiei zenbait euskarri material eta giza euskarri kendu dizkie, legeak espetxea ez diren zigorrak tratatzeko eta betetzeko esparruan aurreikusten dituen formulak aplikatzea ahalbideratzen dutenak.

3.

Jarduera-planaren esparruko bestelako esku-hartzeak

3.1. Bilerak elkarrekin

Pertsona presoek gizarteratzean lan egiten duten gizarte-ekimeneko erakundeekin bilerak egin ditugu hiru lurralde historikoetan, bai eta abokatuen hiru elkargo bakoitzeko Laguntza Penitentiarioko letradu arduradunekin ere.

Urtero egiten ditugun bilera horien bidez, batzuk nahiz besteak egiten ditugun jardueri buruzko informazioa elkarri emateko espazio egonkor bat izan nahi dugu, urtean zehar gure esku-hartzea eskatzen duten berriazko kasuekin lotuta izaten dugun harremana edozein izanda ere. Bestalde, zerk kezkatzen dituen jakinarazten digutenean, lehen eskutik jakin dezakegu zer-nolako bilakaera duen gure espetxeetako egoerak.

3.2. Bilerak administrazioarekin

Urtean zehar etengabe izan dugu harremana Justizia Sailburuordetzarekin, gizarteratze- eta laneratze-ibilbideekin lotutako gaien inguruan. Sailburuordetza horren mendean daude Eusko Jaurlaritzako zigorrak betearazpenaren zerbitzuak.

Halaber, Osakidetzako arduradunekin biltzeko aukera ere izan dugu. Osakidetzako arduradunen lankidetzata erabakigarria izan da, espetxeko osasungintzaren esparruan planteatu diren espedienteak ebazteko. Bereziki eskertu behar dugu Laguntza Psikiatriko eta Osasun Mentaleko Agintaritzaren ekarpena, bai espediente partikularretan egin duena, bai gai horri buruz egiten dugun txosten berezian egindakoa.

4.

Herritarren eskubideen egoeraren balorazioa

4.1. Krisiaren hasieratik, ohartarazten ari gara ongizate-estatuaren eraketa zer ondorio izaten ari den premia handieneko sektoreen artean, eta sektore horien artean, espetxea zer garrantzia hartzen ari den bizikidetzaren ondoriozko gatazkak kudeatzeko modu gisa, gero eta desegituratuagoa dagoen eta berdintasun gutxiagokoa den gizarte batean.

Hori dela eta, kezkatu egiten gaituzte zigorrak betearazpenaren arloan iragarri diren araudi-aldaketa batzuek, betierekoak izan daitezkeen zigorrarekin, hala nola berrius daitezkeen behin betiko espetxe-zigorra eta segurtasun-zaintza. Halaber, kezkatzen gaitu gaizkileen arriskugarritasunari gehiegizko protagonismoa eman izanak, zigorra bete ondoren segurtasun-neurriak ezartzearen bidez, zaintzapeko

askatasuna luzatzearen bidez edo espetxe-zigorrak handitzearen bidez.

Testuinguru horretan, defendatzen dugu **espetxearen esku-menak bere gain hartzeaz** gain (Eusko Jaurlaritzak behin eta berriz eskatu du eskumen horiek emateko), gizartea kontzientziatzeko prozesu bat ere abian jarri behar dela, non **zer** egiten den axola izateaz gain, **nola** eta batez ere **zertarako** egiten den ardura izatea. Zentzu horietako bakar batean ere ez dugu hauteman aurrerapen esanguratsurik aztertzen ari garen urtean. Horrenbestez, erakunde honen ustez, puntu horietan ekin eta ekin jarduten jarraitu behar du.

4.2. Gai horri dagokionez, ezinbestekotzat jotzen dugu prozesuak lehentasuna ematea Euskal Administrazioa bi esparru handitan erabakiak hartzeko prestatzeari, gure ustez, bi esparru horiek arlo honetan politika koherente autonomo bat garatzeko aukerak baldintzatzen baitituzte:

- Batetik, **sailkapenei, helmugei eta espetxeetako barne-erregimenei** buruzkoa. Nahiz eta laguntza-izaerarik ez izan, esperientziak erakutsi du bere eragina erabakigarria dela pertsona presoaren ibilbidean kondena betetzen ari den bitartean, bai eta gizarteratzeko eta laneratzeko prozesuan laguntza eraginkorra jasotzeko aukeretan ere. Esparru horietako esku-hartze gehienak, publikoak nahiz pribatuak, Euskadin egiten dira.
- Bestalde, hiru instantzien arteko **lankidetz**-esparruari buruzkoa. Hiru esparru horien babesa funtsezkoa da prozesu horrek arrakasta izan dezan: **gizarte zibilekin** horrekin lankidetzan jarduten duten ekimenak, espetxeetako **gizarte-zerbitzuak** eta **Eusko Jaurlaritzako zerbitzuak**.

4.3. Prozesuak hartzea nahiko lukeen esangurari dagokionez, horren inguruko estatutu-aurreikuspenak arlo horretan transferentziak eskatzeko titulu bat baino gehiago dira erakunde honen iritziz: Euskal gizarteak bere izenean egiten den esku-hartze penalaren erabileraren ardura hartzeko aukera bat ere bada, bere ondorioak ezagut ditzan, eta gizarte-justiziako parametro batetik onargarriak iruditzen ez zaizkion neurrian, **espetxe-eredu propio** baten diseinua eta kudeaketa sustatzeko, marjinazioa areagotuko ez duen zigorrak betearazteko sistema bat, gure espetxeak betetzen dituzten pertsona gehienak berriz delitua egitera bultzatzen dituen faktoreak kroniko bihurtuko ez dituen.

Urterik urte, Eusko Legebiltzarrari egiten dizkiogun gure txosten orokorrek gure ustez eredu horrek jaso beharko lituzkeen ezaugarriak biltzen dituzte. Aztertzen ari garen urtean zehar gertatukoaren harira, oraingoan, Zubieta proiektua berriz aktibatze gertaera azpimarratu behar dugu. Irailean jendaurrean jakinarazi zenaren arabera, hasiera batean planteatutakoa baino espetxe txikiagoa egitea aurreikusita dago, eta Gipuzkoan eraikitze asmoa zegoen gizarteratze-zentroa eraikitzea baztertu da, bai eta Bizkaian eta Araban proiektatuta zeudenak ere. Erakunde honen ustez, espetxearen tamaina berriz aldatzea eragin duten aurrekontu-murrizketa horiek gizarte zibila artatzeko aukera bat izan beharko lukete, esparru horretan lan egiten duten erakunde bidez, **eredu-aldaketa** bat eskatzen ari dena: Onartzea **Euskal Autonomia Erkidegoan nahikoa dela espetxe "itxi" bat**

edo **"zigorra betetzekoa" (Arabakoa), eta Bizkaian eta Gipuzkoan gizarteratze-zentroak behar direla**, gizarteratzeko eta laneratzeko ibilbideetan aurrerapenak egiten ari diren askatasunik gabeko pertsonak artatzeko. **Arabian bizi diren presoentzat nahikoa izango litzateke Gasteizen harrera-etxebizitzak izatea.**

Badakigu sistema integral mota horien diseinuak erreferentziatzat izan behar duela, beharrezkotzat jotzen diren eguneratzeak eginez, bere garaian Eusko Jaurlaritzako Justizia Sailak eskatuta Euskal Herriko Unibertsitateak egin zuen **Zigor eta espetxe betearazpen politikaren ildo nagusiak** azterketa.

Eredu bat edo bestea aukeratzeko eztabaida politikoiari dagokio, eta gure ustez, eztabaida horrek arlo horretan eskumena bere gain hartzeko prozesua bideratu beharko luke. Edonola ere, gure ustez, gai horri buruzko eztabaida arduratsu orok **aukera desberdinei dagozkien kostuak aztertu beharko litzuke**: gizarte- eta justizia-baldintzetan beste ezeren gainetik, baina baita horietako bakoitzak bideragarria izateko behar dituen azpiegituren eta langileen gastu ekonomikoari erreparatuz ere.

4.4. Euskadik oraindik aktibo handi bat du arlo horretan: **ekimen zibilak**, espetxean egoteagatik, sistemaren bazterketa neurri handiagoa pairatzen dutenentzat **gizartearen elkartasuna** sustatzen eta bideratzen dutenak. Aurten, funtsezko ekarpen hori aitortzeaz gain, balioetsi egin behar dugu **erakundeetatik**, batez ere Eusko Jaurlaritzatik eta foru-erakundeetatik, jasotako **babesa** bereziki zaila den aurrekontu-testuinguru batean. Erakundeen inplikazioa, edonola ere, ez da nahikoa izan gizarteratzearen arloan erreferentziakoak izaten ari ziren baliabide garrantzitsuen desagertzea oztopatzeko.

Horrela gertatu zen Martuteneko espetxearen mendekoa den Ametzagaña Fundazioaren instalazioetan garatutako programarekin. Hogei urtetan espetxearen alternatiba bat izan zen eredu arrakastatsu bat garatu zuen preso gazteentzat, non preso bakoitzak prestakuntza-programa individualizatua zuen. Programa hori berreskuratzea eta sustatzea, **Gipuzkoako Batzar Nagusiek gomendatutakoak**, lehentasun bat izan behar du zentzu horretan botere publikoentzat, eta urtean zehar finantziario faltagatik desagertu diren gizarteratze-baliabide eta -programa guztietara hedatu beharko lirateke. Horretarako, eta nolana ere, premiazkoa da gizarte- eta osasun-espazioetan, gizarte- eta zuzenbide-espazioetan eta gizarte- eta lan-espazio anitzetan kokatzen direla aintzat hartzea. Hori dela eta, **plangintza integral eta koordinatu** bat egin behar da, gizarte-ekintzaz, enpleguaz, gizarte-gaiez, osasungintzaz, justiziaz, berdintasunaz, bai eta bakeaz eta bizikidetzaz ere, arduratzen diren erakunde mendeandauden neurrian. Instantzia horiek guztiek batera lan egitea ezinbestekoa da, hainbat urtetarako hitzarmenak eta konpromisoak har daitezkeen programak eta zerbitzuak garatzeko. Bestela, eta aztertzen ari garen aldi zehar egiaztatutako dugun bezala, baliabideak ixtera halaberrez bideratuta daude edo epe laburrera mugatutako funtzionamendu-dinamika batera, gutxieneko egonkortasun eta plangintza bat egiteko aukera ematen ez duenera.

Lankidetzaren horien adibide da Gipuzkoako Probintzia Auzitegiak, Gipuzkoako Osasun Mentaleko Zuzendaritzak eta Aita Menni ospitaleak ezarri dutena. Lankidetzaren horren emaitza izan da gizarte-interes handiko zerbitzu psikiatriko bat ireki izana 2013. urtean, patologia mental larriak dituzten gaixoei zuzendua. Gaixo horiek ohiko psikiatria-zerbitzuez gain, segurtasun-neurri handiak behar dituzte, eta bestela, espetxean bukatuko lukete, betetzeko auzi penalak izateagatik.

4.5. Gure erkidegoko espetxe bakoitzaren egoerari dagokionez, gure ustez, adierazgarria da 2013. urtean zehar gizarte-ekimeneko erakundeek, funtsean, iaz Arartekora iritsi ziren kexa-zio beretan jardun izana, salbuespen esanguratsu batean izan ezik: osasungintzaren arloa. Arlo horretan Osakidetza sartu izanak balorazio ona jaso du, arreta hobetzeko faktore bat izan den aldetik, aldiro aldiko disfuntzioak alde batera utzita. Horren adierazle da **osasungintzaren arloko espetxeetako laguntza-eredu berriaren arrakasta**. Eredu berri horren arabera, osasun-baliabidea kartzelan osasun-laguntza publikoaren egitura osoko beste zati bat da. Edonola ere, disfuntzio zehatzak daude oraindik, bai eta gairitu beharreko inertziak ere. Horretarako, eskertu egin behar dugu Euskal Osasun Zerbitzu Publikoak uneoro eman digun laguntza.

4.6. Jarraian, zentro bakoitzean erakunde honetan kexa jartzeko arrazoi izan diren esparru esanguratsuenak aurkeztuko ditugu:

- **Arabako** espetxean, funtzionatzen hasi zela urte bat igaro ondoren, elkarrizketatu ditugun gobernu kanpoko zazpi erakundeak bat datoz honako gabezia hauek salatzean:
 - Presoen eta erakundearen harremana funtzionarioekin: Langraizaren zegoena baino urruntasun eta gogortasun handiagoa. Harreman hotza eta inpersonala. Kontrol eta zailtasun handiagoak gizarteratzean lan egiten duten erakundeak sartzeko. Espetxeko langile gehienek ez jakitea zenbateraino behar duen espetxeak erakunde horien lana.
 - Arazo hori lotuta dago aurreko puntuarekin, langileen eskasiarekin hain zuen. Langileen sindikatuko ordezkariak salatu dute langile kopurua espetxeko beharren %55ekoa baino ez dela. Horren ondorioz, hainbat modulu itxita daude.
 - Presoen bakartzea. Lantegietara joaten ez direnak ez dira egun osoan beren modulutik ateratzen. Modulu bakoitzak bere patioa du, Langraizaren zegoena baino txikiagoa –eta are txikiagoa oraindik, erizaintzako moduluan eta emakumeen moduluan–.
 - Garraioa eta irisgarritasuna: espetxea bakartuagoa dagoenez eta garraio publikorik ez dagoenez, aurretik eskatutako taxia ez bada, presoen irteerak nahiz erakundearen eta senitartekoen bisitak zailagoak dira aurreko egoeran baino.
 - Hirugarren graduan dauden presoek, oraindik Langraizeko instalazio zaharretan daudenei, arretarik ez ematea. Erakunde guztiek salatzen dute zer-nolako osasun-egoera txarrean dauden instalazio horiek. Horrez gainera, ez dute arreta medikorik, ez eta espetxe batek eskaini behar dituen gainerako zerbitzuak ere.

- **Martuteneko eta Basauriko** espetxeetan, 1990. urtetik gizarte-erakundeek garatzen zituzten droga-menpekotasunak tratatzeko programak desagertu dira, eta Osakidetza hartu ditu bere gain. Horren ondorioz, patologia dual horiek zituzten pertsonak jasotzen zituzten tratamendu psikologikoa eta kontsumoei buruzko hezkuntza murriztu egin dira, eta horren ondorioz, zigorra bete ondoren, kaleara are baldintza okerragoetan ateratzen dira.

- **Martutenen**, kexak eraikinaren baldintza materialei buruzkoak dira batez ere, hala nola hezetasuna, iluntasuna eta komunikazio txarra solastokietan. Sekzio irekiak pairatzen du batez ere instalazioen egokitzapen-gabezia hori, gizarteratze-zentro bat ez izateak eragindako gainpopulazioak larriagoak. Une jakin honetan, preso asko, bere saiklapena dela eta, bizimodua erdi-askatasunean egiteko moduan daude, baina espetxean egotera behartuta daude, zigortzeko zioagatik edo kanpoan lan-, prestakuntza- edo gizarteratze-jarduerak ez izateagatik.

- **Basaurin**, txosten honen beste zati batzuetan aipatutako arazoez gain, berariazko bi kexa-esparru daude:

- Euskaditik kanpo dauden espetxeetara lekualdatzeak (funtsean, Dueñas, El Dueso, Villabona, Burgos eta Texeiro) banakako gizarteratze-prozesuak ezerezean uzten ditu, beste espetxe horietan ez baitaude hemen erabilgarri ditugun baliabideak. Zentzu horretan, helmugak tratamendu-prozesuekin gehiago lotzearen falta igarri da, bai eta prozesu horiek baimenen, irteeren eta prestakuntza-jardueretan parte hartzearen aldean hartzten diren erabakien muina izatearen falta ere.
- Espetxeko laguntza juridikoaren txanda eratu zenetik, lehen aldiz, gizarte-erakundeek jakinarazi digute txanda horren kalitate-mailak behera egin duela, eta espetxe-zuzenbidean berariazko prestakuntza ez izateari egotz dakiokela. Abokatuen Elkargoarekin lantzen ari gara gai hori, txanda espezializatueta sartzeko prestakuntza-betekizunen esparruan.

Azterritar jatorriko presoekin lan egiten duten elkarteek ere zenbait berariazko kexa aurkeztu dizkigute, eta txosten honen etorkinei buruzko atalean aztertuko ditugu.

4.7. Aztertzen ari garen urtean zehar, Arartekoak adierazten jarraitu du **terrorismoko delituen zigor- eta espetxe-tratamendua** aldatzearen alde dagoela, iritzi-artikuluaren, adierazpen publikoaren eta forum espezializatueta parte hartzearen bidez. Kontuan izanda aurrean ez dela aurrerapen bakar bat ere egin gai horren inguruan, erakunde honek irizten du bere lana dela berriz eskatzea pertsona preso guztiek kondena beren jatorrizko lekuetatik gertu bete behar dutela, helburu hirukoitz bat betetzeko: preso horien gizarteratzea errazteko, ordenamendu juridikoak eskatzen duen bezala: zigortuen gizarte-deserrotzea saihesteko, beren gizarte-loturen alde eginez; eta urruntzeak senitartekoei eta lagunei dakartzkien ondorio negatiboak, kostuak eta arriskuak desagerraraztea, ezin baitira inolaz ere arazoitu eta gaur egungo egoeran ezin hobeto saihesten baitaitezke. Bestalde, eskatzen ari gara espetxe-administrazioak gaixotasun larriak eta sendaezinak dituzten presoak kartzelatik ateratzea aurreikusten duten lege-arauen aplikazioa errazteko, beharrezko neurriak

hartuz. Eta berriz eskatu behar dugu kentzeko talde eta delitu terroristei buruzko xedapen bereziak, hirugarren graduko erregimena ematea eta baldintzapeko askatasuna eskuratzearazteko eragozten dutenak.

4.8. Askatasunik gabeko pertsonen eskubideen egoera balioztatze aldera, ezinbestean aipatu behar ditugu presoan errespetua eta berea zaintzeaz arduratzen diren **nazioarteko erakundeek** urtean zehar aditzera eman dituzten **erabakiak**. Espainiarekin lotuta 2013an eman diren erabakietatik hiru hauek aipatu behar ditugu, bai garrantzi berezia izateagatik, bai bere garaian Arartekoak salatu zituen egoerei eta arazoei (Arartekoak Legebiltzarrean egoera eta arazo horiek kezkatzen zutela adierazi zuen) buruzkoak izateagatik:

- Martxoan, **Nazio Batuen Giza Eskubideen Batzordeak irizpen bat onartu zuen**, terrorismoaren akusaziopean atxilotua izan zen baina absolutu zuten bizkaitar emakume batek aurkeztutako torturen salaketarekin lotutakoa. Batzordeak adierazi zuen egintza horiek agerian uzten zutela urratua izan zela emakume honen torturak ez pairatzeko eskubidea, Eskubide Zibil eta Politikoen Nazioarteko Hitzarmeneko 7. artikuluan jasotakoa. Era berean, adierazi zuen estatuak ez ziola biktimari eskaini, eta ahalik eta lasterren eskaini behar ziola, egintzen alderdikaririk gabeko ikerketa oso eta eraginkor bat, arduradunak auzipetzea eta zigortzea, eta eragindako kaltearen ordainketa osoa, bai eta laguntza mediko espezializatuko neurriak ere.
- Hilabete bat beranduago, **Tortura eta tratu edo zigor ankerrak Prebenitzeko Europar Batzordeak Espainiara egindako bisitari buruzko txostena** argitaratu zuen. Bisita 2011ko maiatzaren 30etik ekainaren 13ra egin zen. Txosten horretako gomendioak eta erakunde honek gai horren inguruan eman dituenak bat datoz: Inkomunikazioa ezeztatzea, eta hori gertatzen ez den bitartean, inkomunikazioa aplikatzen zaion pertsonaren eskubideak eraginkortasunez bermatzeko jarrera gehiago aktibotasunez kontrolatzea, atxilotetaren kontrol judizialari dagokionez nahiz auzitegiko azterketei dagokienez. Auzitegiko azterketen esparruan, beste urte batez egiaztatu dugu Euskadiko Legezko Medikuntza Institutua besteek berdindu nahiko luketen erreferentzia bat dela.

- Urrian, **Europako Kontseiluko Giza Eskubideen Komisarioak txostena** argitaratu zuen. Txosten horretan, adierazi zuen, beste hainbat alderdi kezagarriren artean, *legea betearazteko ardura duten erakundeetako kideek emandako tratu txarrak eta kide horiek duten zigorgabetasuna giza eskubideen gai oso kezagarria eta aspaldikoa dira Espainian*. Agintariei erregutzen die atxiloteta inkomunikatuaren praktika desagerrarazteko, eta Tortura eta tratu txar edo zigor ankerrak Prebenitzeko Europar Batzordeak emandako neurri berak hartze gomendatzen du.

Erakunde honen ustez, horrek guztiak aukera on bat izan behar du, Euskal Autonomia Erkidegoko botere publikoak aktibo ager daitezten eskubideak bermatzeko nazioarteko goi-karguek, urterik urte, oraindik indarrean daudela agerian uzten dituzten errealitateen aurrean: inkomunikazioak tortura eta tratu txarrak ematea ahalbideratzen duela, eta horregatik indargabetu egin behar dela; Espainian torturaren eta tratu txarren aurkako borrokak egiturazko hutsune garrantzitsuei aurre egin behar diela, bai prebentzioaren arloan, bai ikerketaren eta ordainketaren arloan; eta tortura pairatu izanak pertsona bat torturaren biktima bihurtzen duela, tortura diktaduraren testuinguru batean pairatu den, edo hemen gertatzen zen bezala, zuzenbide-estatuak garatutako terrorismoaren aurkako borrokaren testuinguruan pairatu den alde batera utzita.

4.9. Gaixotasun mentala duten pertsonen oso ehuneko handi bat ari da betetzen espetxean askatasunaz gabetzeko kondena. Pertsona horiek, beren patologiak eta beharrak kontuan hartuta, ez lukete espetxe batean egon behar, baizik eta komunitateko baliabide egokitan zaindu eta hartu behar harko lirakeke, behar adina gizarte-laguntzekin eta laguntza terapeutikoekin. Arartekoa txosten berezi bat egiten aritu da arlo horren inguruan. Osakidetza espetxeko osasungintzan sartzeko prozesua txostenena sartu behar zuenez, beharrezkoa zen eskumenak eskualdatu zirenetik (2011ko abuztua) gutxieneko denbora-ikuspuntu bat izatea. Ordutik hona, prozesua aztertu ahal izan dugu urte honetan, eta aipatu berriazko txostenean gomendioak egin ahal izan ditugu. Espero dugu gomendio horiek lagungarriak izatea Euskal Autonomia Erkidegorako espetxeko esku-hartze eredu propio bat diseinatzeko.